

toen hij zes weken later in een stafbespreking bij Christiansen een overzicht gaf van de binnenlands-politieke toestand.¹ *'Ein Tiefstand nie erlebter Ablehnung, ein nie gekanntes Hass gegen Deutschland gewinnt in den Niederlanden an Raum.'*²

Stellig moeten wij in die rapporten van het Duitse militaire apparaat ook de weerslag zien van de opvattingen van menig traditioneel denkende officier uit de *Wehrmacht*: dat het Nazibewind en de bij impulsen zo fanatiek optredende Christiansen het Nederlandse volk systematisch de verkeerde richting opdreven; die rapporten waren dan ook mede als kritiek bedoeld aan het adres van de *Wehrmachtbefehlshaber* en van zijn twee staffleden die hem bij de beslissende bespreking op 8 augustus vergezeld hadden – wij zouden ze daarom nog niet onjuist willen noemen. Waarlijk, men had van de Duitsers al veel meegemaakt, maar dit! Vijf *onschuldigen* gefusilleerd! Men was er diep ontzet over ('dit salvo heeft 's lands hart kapot gereten', schreef Top Naeff)³ – ontzet, ook wanneer men er niet bovendien van overtuigd was (en die overtuiging werd door velen aangehangen) dat de gehele spoorwegaanslag door de Duitsers zelf geëscèneerd was. Er zijn, dunkt ons, velen geweest aan wie nu opeens het inzicht daagde dat men via de bezetter met een systeem geconfronteerd werd dat niets gemeen had met Nederlandse waarden. Zelfs aan Hirschfeld die steeds van opinie geweest was dat hij met de Duitsers op de grondslag van een zeker wederzijds vertrouwen zaken kon doen, vielen de schellen van de ogen. Hij had Ruys goed gekend. Diens fusillering werd voor hem, zo drukte hij het in de herfst van '45 uit, 'een keerpunt van beslissende betekenis.'⁴

Tekenend voor de veranderde stemming was een waagstuk dat J. C. Fraenkel, de kort tevoren benoemde waarnemend hoofdredacteur van *De Telegraaf*, ondernam. Op maandag 17 augustus wees hij er in een hoofdartikel op (wij memoreerden het reeds kort in ons vorige deel) dat 'de leider van het Nederlandse informatiebureau' te Londen op 8 augustus in een reactie op de eerste bekendmaking naar aanleiding van de spoorwegaanslag te Rotterdam verklaard had: 'Het ergste wat zou kunnen gebeuren is voor de bevolking van het bezette land in opstand te komen tegen de Duitsers voordat de tijd daartoe rijp is. De Nederlandse regering te Londen heeft de Nederlandse bevolking herhaaldelijk gewaarschuwd, *niets* te ondernemen, voordat een

¹ Deze spreker wees ook op de invoering van de Jodenster, op de gijzelaarsacties en op de fietsenvordering. ² *'Protokoll über die Besprechung der Befehlshaber und Kommandeure am 2.10.1942 beim WBN'* (CDI, 10.0812). ³ Top Naeff: 'De eerste gijzelaars', In *Klein witboek. Verzen 1940-1945* (1947), p. 27. ⁴ H. M. Hirschfeld: 'Mijn beleid als secretaris-generaal en mijn standpunt t.a.v. de 'Illegaliteit'' (22 okt. 1945), p. 7 (Collectie – H. M. Hirschfeld, 3c).